

DOI 10.31651/2524-2660-2020-1-146-150
ORCID 0000 0010 0111 0125

ХАРЧЕНКО Інна Іванівна,

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри державно правових дисциплін та українознавства,
Сумський національний аграрний університет
e mail: selen0111@gmail.com

ORCID 0000 0002 3401 3251

УДОВИЧЕНКО Ольга Миколаївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри інформатики,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
e mail: udovich_olga@fizmatsspu.sumy.ua

УДК 378.018.8:33.051|316.77(045)

**РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ**

Статтю присвячено розкриттю практичних аспектів формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки. У країнах із розвинутими освітніми системами становлення та розвиток професійної культури фахівця пов'язують передусім із формуванням комунікативної культури, яка відображає не лише досконале володіння мовою на вербальному й невербальному рівнях, а й здатність спілкуватися, дотримуючись певних морально етичних норм з урахуванням психологічних особливостей співрозмовника. З огляду на це культуру професійної комунікації доцільно розглядати як одну з головних компонент професійної культури фахівців. Тому є потреба розробити та експериментально обґрунтувати модель формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки у ЗВО під час вивчення фахових дисциплін з опорою на цифрові технології. Мета статті – представити кількісний та якісний аналіз результатів формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки у ЗВО у процесі

професійної підготовки з опорою на цифрові технології. Формувальний етап педагогічного експерименту здійснювався протягом 2017–2019 рр. При цьому досліджувалася взаємодія компонентів моделі формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки для доведення її ефективності. Під час визначення рівнів сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки у ЗВО у процесі професійної підготовки ми спиралися на такі показники, як рівень мотивації та особистісно ціннісне ставлення (ціннісно мотиваційний критерій), обсяг знань (когнітивний критерій), рівень мовної та мовленнєвої підготовленості (діяльнісний критерій), рівень самоаналізу і знання основ професійного спілкування та психології спілкування (поведінково-мовленнєвий критерій).

Ключові слова: культура професійної комунікації; майбутні фахівці з економіки; інформаційно освітнє середовище; модель формування; педагогічний експеримент; аграрний заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, де спостерігаються тенденції віртуалізації усіх сфер життєдіяльності людини, науковці відзначають важливість якісної комунікації в соціумі, що актуалізує проблему формування у особи культури комунікації як особистісної, так і професійної. Процес комунікації охоплює не тільки обмін інформацією, а й сприйняття та розуміння інших учасників комунікативного процесу і на цій основі вироблення єдиної лінії комунікативної взаємодії. Проте, володіючи лише нормами літературної мови, майбутній фахівець, наприклад, у галузі економіки, не досягне бажаних результатів співпраці, адже в процесі переговорів йому часто доведеться чути специфічні для економіки терміни (дефляція, ревальвація, операційний важіль, калькуляція тощо), а іноді й сленг (платіжка, кредиторка, дебеторка тощо).

З огляду на підвищені вимоги сучасного ринку праці до економістів, що зумовлені рівнем розвитку науково технічного прогресу, рівнем економічного розвитку країни, темпами інфляції, рівнем конкуренції, політичною нестабільністю та соціально культурними факторами, особливого значення набуває культура професійної комунікації (КПК) фахівця з економіки як складова його загальної професійної культури.

Концептуальні засади розвитку КПК ґрунтуються на положеннях міжнародних («Меморандум освіти протягом життя», 2000 р. [1], Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, 2003 р. [2]) та загальнодержавних документів (Закони України «Про освіту», 2017 р. [3], «Про вищу освіту», 2014 р. [4], Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України», 2018 р. [5], Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [6], Концепція освіти дорослих в Україні, 2011 р. [7], «Про професійний розвиток працівників», 2012 р. [8]).

Аналіз літератури з досліджуваної проблеми свідчить, що КПК не була ще предметом спеціального дослідження, не мала всебічного наукового висвітлення, а розглядалася лише фрагментарно, причому акцент здійснювався на окремих аспектах (комунікативна, лінгвістична, інформаційна тощо): М.І. Лісовий [9] (формування професійного мовлення майбутніх медичних працівників), Н.С. Назаренко [10] (формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців), В.Я. Чорній [11] (формування готовності до професійного спілкування майбутніх фахівців фінансово економічної сфери), В.П. Черевко [12] (формування комунікативної компетентності майбутнього менеджера), І.Д. Ярошук [13] (підготовка майбутніх економістів до про-

фесійного спілкування). Разом з тим, виникла потреба розробити та експериментально обґрунтувати модель формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки у ЗВО під час вивчення фахових дисциплін з опорою на цифрові технології.

Мета статті. Представити кількісний та якісний аналіз результатів формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки у ЗВО у процесі професійної підготовки з опорою на цифрові технології.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами аналізу проведених досліджень та підходів, що запропоновані у них до побудови критеріальної основи дослідження, нами було визначено систему критеріїв і показників, за якими можливо дослідити рівень сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки у ЗВО у процесі професійної підготовки, а також статистичні методи, які використовувалися при цьому. У більшості робіт обов'язковим був педагогічний експеримент, який складався з двох етапів (констатувальний та формувальний), опрацювання результатів яких здійснювалося кількісно за критерієм Стьюдента, а якісний аналіз обґрунтовував сформульовані гіпотези.

Теоретичне дослідження дало змогу визначити, що вирішення проблеми формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки має відбуватися цілеспрямовано у спеціально створеному у закладі вищої освіти інформаційно освітньому середовищі, де передбачено інтеграцію мовної, мовленнєвої, комунікативної і професійної підготовки майбутніх фахівців з економіки на засадах відкритості, студентоцентризму та цифровізації освітнього процесу. Тому доцільним було створення та запровадження авторської моделі формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки [14].

До контрольних груп (КГ) увійшло 106 студентів економічних спеціальностей аграрних університетів, яких навчали фахових дисциплін у найбільш поширеній спосіб. Експериментальну групу (ЕГ) становили 98 студентів економічних спеціальностей аграрних університетів, навчання яких здійснювалося за авторською моделлю. Формування контрольної й експериментальної груп здійснювалося на основі результатів попередніх зрізів таким чином, щоб забезпечити статистичну відповідність рівня підготовленості студентів обох груп. Від усіх учасників була отримана поінформована згода на участь у цьому дослідженні. Експериментальна робота здійснювалась у два етапи. Формувальний етап педагогічного експерименту здійснювався

упродовж 2017–2019 рр. При цьому досліджувалася взаємодія компонентів моделі формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки для доведення її ефективності.

Культура професійної комунікації – це така інтегративна якість майбутніх фахівців з економіки, що охоплює собою комплекс загальних та професійних знань і вмінь, необхідних економісту для організації та здійснення ефективної професійної комунікативної діяльності, та виявляється у позитивному особистісному ставленні до мовленнєвої діяльності й досконалому володінні нормами літературної мови і мовлення, вміннях їх правильного, точного, виразного, комунікативно доцільного застосування у процесі передачі своєї думки у фаховому писемному та усному спілкуванні.

Під час визначення рівнів сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки у ЗВО у процесі професійної підготовки ми спиралися на такі показники, як рівень мотивації та особистісно ціннісне ставлення (ціннісно мотиваційний критерій), обсяг знань (ког-

нітивний критерій), рівень мовної та мовленнєвої підготовленості (діяльнісний критерій), рівень самоаналізу і знання основ професійного спілкування та психології спілкування (поведінково-мовленнєвий критерій).

Розроблена нами класифікація рівнів сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки у ЗВО у процесі професійної підготовки передбачає чотири рівні: базовий (здійснення професійної комунікативної діяльності відбувається фрагментарно, не має системи); середній (вміння здійснювати професійну комунікативну діяльність за зразком); високий (знання основних фактів і понять у галузі професійної економічної термінології, володіння базовими мовними вміннями для виконання професійних завдань); досконалий (перенесення знань у нові ситуації, створення оригінальних підходів, творче виконання практичних дій у процесі здійснення професійної комунікативної діяльності).

Результати експерименту узагальнено у таблиці 1, де наведено динаміку змін досягнень за показниками у різних групах.

Таблиця 1

Динаміка рівнів
у експериментальній та контрольній групах (%)

Критерії та показники	Рівень сформованості	ЕГ	КГ
<i>Ціннісно мотиваційний критерій</i>			
Рівень мотивації	базовий	24,5 %	23,6 %
	середній	20,4 %	12,3 %
	високий	32,7 %	30,2 %
	досконалий	12,2 %	5,7 %
Особистісно-ціннісне ставлення	базовий	21,5 %	19,4 %
	середній	25,4 %	10,2 %
	високий	35,5 %	24,8 %
	досконалий	11,4 %	4,8 %
<i>Когнітивний критерій</i>			
Обсяг знань	базовий	34,7 %	18,9 %
	середній	32,7 %	10,4 %
	високий	37,7 %	20,8 %
	досконалий	28,6 %	8,5 %
<i>Діяльнісний критерій</i>			
Рівень мовної підготовленості	базовий	43,9 %	37,8 %
	середній	6,1 %	18,9 %
	високий	23,5 %	18,9 %
	досконалий	14,3 %	0,0 %
Рівень мовленнєвої підготовленості	базовий	39,8 %	35,6 %
	середній	8,4 %	17,2 %
	високий	18,2 %	15,6 %
	досконалий	13,2 %	2,8 %
<i>Поведінково мовленнєвий критерій</i>			
Рівень самоаналізу	базовий	56,1 %	59,4 %
	середній	2,0 %	36,8 %
	високий	50,0 %	28,3 %
	досконалий	4,1 %	5,6 %
Рівень знань основ професійного спілкування та психології спілкування	базовий	11,2 %	2,9 %
	середній	15,3 %	6,6 %
	високий	14,3 %	4,8 %
	досконалий	12,2 %	4,7 %

Нульова гіпотеза (H_0) передбачає, що показники рівнів сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки експериментальних та контрольних груп після проведення формувального етапу експерименту однакові. Альтернативна гіпотеза (H_1) стверджує зворотнє. Для підтвердження вірогідності гіпотези використано статистичний T критерій для рівня значущості 0,05 з трьома ступенями свободи. Для усіх показників $T_{\text{крит}} < T_{\text{експер}}$, що дало підставу відхилити нульову гіпотезу і прийняти альтернативну.

Отже, запропоновані нами шляхи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно освітнього середовища ЗВО значно та ефективно впливають на формування культури професійної комунікації майбутніх економістів. Розроблена модель формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно освітнього середовища ЗВО спирається на поширені та інноваційні форми (проблемні лекції, семінари, круглі столи, дискусії, проекти, конференції, web квести, on line навчання, олімпіади, конкурси, майстер класи, портфоліо, тренінги, вебінари, чати), методи (проблемні, інтерактивні, ділові ігри, есе, сенкани, робота зі словниками, діяльність у парах і групах, хмари слів, скрайбінг, дискусії, пошукова діяльність), засоби (мовленнєві; електронні скриньки, соціальні мережі, відеохостинги, навчальні платформи, відео й аудіо записи, презентації і проекти, створення власних професійних веб сайтів, кабінетів і блогів) навчання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Якщо говорити про сучасний ринок праці, то від випускника ЗВО він вимагає вміння використовувати набуті теоретичні знання в нестандартних ситуаціях і ситуаціях, що постійно зазнають змін. Це обумовлює важливість високого рівня культури професійної комунікації від кожного фахівця. Для майбутніх фахівців з економіки це підтверджено статистично, завдяки впровадженню авторської моделі формування культури професійної комунікації.

Подальшого вивчення потребують проблеми застосування обраних нами інноваційних технологій в рамках спеціальних дисциплін, а також проблема поєднання традиційних та інноваційних технологій навчання в процесі підготовки студентів економічних спеціальностей.

Список бібліографічних посилань

1. A Memorandum on Lifelong Learning. Commission of the european communities. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf
2. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. URL: <http://www.britishcouncil.org.ua>
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII (у ред. від 16.01.2020 № 392-IX). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. (у ред. від 16.01.2020 № 392-IX) URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1389899592029395>
5. Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України: Указ Президента України від 31.05.2018 №156/2018. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1562018-24258>
6. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
7. Лук'янова Л.Б. Концепція освіти дорослих в Україні. Ніжин: Лисенко М.М., 2011. 24 с.
8. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2012 р. № 4312-VI (у ред. наказу від 27.12.2019 № 341-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>
9. Лісовий М.І. Формування професійного мовлення майбутніх мед. працівників у вищих медичних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця: Вінниц. держ. пед. ун-т. імені Михайла Коцюбинського, 2006. 192 с.
10. Назаренко Н.С. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ: Київський національний лінгвістичний університет, 2008. 259 с.
11. Чорний В.Я. Формування готовності до професійного спілкування майбутніх фахівців фінансово економічної сфери: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль: Тернопільський нац. пед. ун т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2011. 324 с.
12. Черевко В.П. Формування комунікативної компетентності майбутнього менеджера у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 19.00.07. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2001. 30 с.
13. Ярошук І.Д. Підготовка майбутніх економістів до професійного спілкування у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль: Тернопільський нац. пед. ун т ім. В. Гнатюка, 2010. 22 с.
14. Харченко І.И. Формирование коммуникативной компетентности студентов аграрного вуза инновационными средствами. *Сборник научных трудов «Инновации в науке»*. Часть II. Новосибирск: изд. «СибАК», 2013. С. 53–59.

References

1. A Memorandum on Lifelong Learning. Commission of the european communities. Retrieved from http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf
2. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Retrieved from <http://www.britishcouncil.org.ua>
3. About education (2017). Law of Ukraine No. 2145-VIII, as amended on 16.01.2020. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. About higher education (2014). Law of Ukraine No. 1556-VII, as amended on 16.01.2020. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1389899592029395>

5. On urgent measures to strengthen the state status of the Ukrainian language and promote the creation of a unified cultural space of Ukraine (2018). Presidential Decree No. 156/2018. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/1562018-24258>
6. On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021 (2013). Presidential Decree No. 344/2013. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
7. Lukyanova, L.B. (2011). The concept of adult education in Ukraine. Nizhyn: Lysenko M.M.
8. On the Professional Development of Employees (2012). Law of Ukraine No. 4312-VI, as amended on 27.12.2019. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>
9. Lisovy, M. (2006). Formation of professional speech of the future honey. employees in higher medical schools (PhD dissertation). Vinnytsia: Mikhail Kotsyubynsky Vinnitsa state pedagogical university (in Ukr.).
10. Nazarenko, N. (2008). Formation of communicative competence of future document scientists in the process of studying humanities (PhD dissertation). Kyiv: Kyiv National Linguistic University (in Ukr.).
11. Chorniy, V. (2011). Formation of readiness for professional communication of future specialists of financial and economic sphere (PhD dissertation). Ternopil: Volodymyr Hnatyuk Ternopil National pedagogical university (in Ukr.).
12. Cherevko, V. (2001). Formation of communicative competence of the future manager in the process of vocational training (PhD dissertation). Theses. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University. (in Ukr.).
13. Yaroshchuk, I. (2010). Preparing future economists for professional communication in the process of studying the humanities (PhD dissertation). Theses. Ternopil: Volodymyr Hnatyuk Ternopil National pedagogical university (in Ukr.).
14. Kharchenko, I. (2013). Formation of communicative competence of students of agrarian university by innovative means. *Collection of scientific works "Innovations in science"*, II: 53–59 (in Rus.).

KHARCHENKO Inna,

PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor of State Law Disciplines Department and Ukrainian Studies,
Sumy National Agrarian University

UDOVYCHENKO Olga,

PhD in Pedagogy, Associate Professor of Computer Science Department,
Sumy State Pedagogical University named after Makarenko

RESULTS OF THE EXPERIMENTAL FORMATION OF THE CULTURE OF PROFESSIONAL COMMUNICATION OF FUTURE ECONOMISTS IN THE CONDITIONS OF INFORMATION EDUCATION

Summary. *Introduction. Knowing only literary language, a future specialist, such as in the field of economics, will not achieve the desired results of cooperation, because in the negotiation process he often has to hear economic specific terms (deflation, revaluation, operating leverage, calculation, etc.) and sometimes (slang) payment, creditor, debtor, etc.). The analysis of the literature on the studied problem shows that the professional terminological competence of future bachelors of economics was not yet the subject of special study, did not have comprehensive scientific coverage, and was considered only fragmentary, with emphasis on certain aspects (communicative, linguistic, psychological).*

The purpose of the article. To present quantitative and qualitative analysis of the results of forming the culture of professional communication of future specialists in economics in the institution of higher education in the process of training with the reliance on digital technologies.

Methods: the analysis of psychological pedagogical, methodical and special literature on problems of communicative training of future economists, introduction of innovative technologies in the educational process, legislative and regulatory documentation on higher education in the field of economy were used; generalization and systematization of domestic and foreign experience of language training of future economists, personal pedagogical experience of introduction of innovative technologies in the educational process; methods of checking the quality of education; methods of mathematical statistics for quantitative and qualitative analysis of pedagogical experiment results; 204 students of economic specialties of agricultural universities participated in the study.

Results. The analysis of the results of the experiment showed the successful implementation of the author's model of forming the culture of professional communication of future specialists in economics in institutions of higher education in the process of vocational training. It should be noted that the obtained results indicate the improvement of the quality of students' knowledge provid-

ed the use of the latest innovative and information technologies, including situational modeling. Therefore, our proposed ways of forming the culture of professional communication of future specialists in economics in the conditions of information and educational environment of higher education institutions significantly and effectively influence the formation of culture of professional communication of future economists.

Originality. The model of formation of the culture of professional communication of future specialists in economics in the conditions of the information educational environment of the institution of higher education should predict the result of the formation of such culture by means of the information educational environment of the institution of higher education, use common and innovative forms (problematic lectures, seminars, roundtables, rounds, conferences, web quests, on line training, competitions, workshops, portfolios, trainings, webinars, chats), methods (problematic, interactive, business games, essays, working with dictionaries, activity in pairs and groups, word clouds, scribing, discussions, search activity), tools (speech; e mail boxes, social networks, video hosting, training platforms, video and audio recordings, presentations and projects, creating your own professional websites, classrooms, and blogs) training.

Conclusions. If we talk about the modern labor market, it requires the graduate of a higher education institution to be able to use the acquired theoretical knowledge in non-standard situations and situations that are constantly changing; a kind of transition from a knowledge based society to a society of viable citizens takes place.

Keywords: *professional communication culture; future specialists in economics; information and educational environment; model of formation; pedagogical experiment; agrarian institution of higher education.*

Одержано редакцією 10.01.2020
Прийнято до публікації 11.02.2020